

він не знаходить опори, не признаючи вартости тих моментів, які для сього уживались иншими; але приймає вже на здогад більш менш тойже час — 500 л. перед Хр.

Автор збудовав свою працю на старанно простудійованім славянським материялі і широких відомостях з загальної антропології; література питань зведена в нотках з рідкою докладністю, а література славянської антропології — в спеціальнім додатку (с. 133—9); будуючи не раз сміливі гіпотези, автор звичайно не забуває зазначати границю, що ділить фактичні виводи від здогадів; написана праця жваво і легко. В сучаснім стані науки вона становить неминуче потрібну книжку для кожного, хто цікавиться ся антропологією й початковою історією Словян.

М. Грушевський.

В. М. Флоринскій — Первобытные Славяне по памятникамъ ихъ доисторической жизни. Опытъ славянской археологии, т. I. Общая вступительная часть. Томскъ, 1894, с. 24+355+3+16 таблиць, т. II вип. 1, 1896, ст. 272+12 таблиць і 68 рисунків в тексті (відбитки в Извѣстіяхъ Томскаго Университета 1894, VII і 1895, IX).

Кождий, хто звертав ся в якій небудь справі до словянської археології, добре знає, в якім вона хаотичнім стані перебуває, як відчуваєть ся на кождім кроці брак найпростійших зводів материялів, розкиданих по різних малорозповсюднених виданнях, брак якихось наукових оглядів і монографій, що обіймали б цілу Словянщину, тож міг би кождий дуже утішитись прочитавши титул і поглянувши на поважний вигляд сих двох томів. Та заглянувши в книгу, дізнав би сильного розчаровання, як і мені прийшлось дізнати: книжка має свою вартість, але для словянської археології не дає властиво нічого. Се може здатись дивним, але в славистиці приходиться ся часто стрічатись з такими розчарованнями.

Автор — родом з східньої Росії, професор Казанського університету, потім ректор нового Сибирського університету в Томську, медик з професії, від давна інтересовав ся археологією й організував в Томську археологічний музей, що має тепер звиш тисячи нумерів. Як поясняє сам автор, могили полудневої Сибіри своєю подібністю до чорноморських, навели його на гадку, що вони належали одному народу. Виходячи з теорії про арийську правітчину в передній Азії й присвоївши собі погляди т. зв. словянської школи, що записувала до Словян і Скитів з Сарматами, і Болгарів, і Гуннів, автор збудовав собі теорію, що останки культури на всій просторони від Чорного моря і кінчачи Монголією належать Словянам. Може близша знайомість з археологічною

літературою привела-б автора в кінці до зміни поглядів — бодай би говорилось про арийську, а не словянську культуру, але, як сам автор поясняє, живучи в Томську, він не міг мати собі літератури. Круг його відомостей обертаєть ся в археологічних фактах східної Росії й Сибіри, а для порівняння він притягає головню скитські могили, троянські розкопи Шлімана і дещо з розкопок балтійського поморя. Навить російської археологічної літератури автор не опановав в цілости, про західно-словянську й західно-європейську нема що й казати. В результаті стрічаємо ся з такими висновками автора: подібність находок в низших верствах Трої з побалтійськими вказує на перехід певних типів з Трої до словянських Венетів (II с. 225); тип костяних виробів розійшовсь по Європі з М. Азії через міграцію Троянців; звідси-ж дістав ся і до Сибіри (II с. 167); подібність мексиканських пряслиць з сибірськими і троянськими об'ясняєть ся тим, що троянський тип через Сибір прийшов в Америку (II с. 247) і т. и. На основі подібностей основних типів словянська культура виходить на верх скрізь. З тим в парі йде не менше дивна фільологія і емфатичні фрази про культурні здібности Словян і старинність їх культури. Одначе всі ці неприємні сторони не позбавляють книжки значіння, як я вже сказав. Воно полягає на зводі археологічних фактів з приуральських і південно-сибирських країв. Се краї — спеціально зауральські — цілком не вистудійовані що до археології. Автор багато оповідає з наочних відомостей, оперує матеріалом Томського музею і иньших сибірських колекцій. І тут вправді треба-б жадати більш обережности в хронологізації; маємо переважно предмети випадково знайдені; число розкопок мінімальне; дає себе відчути мале число і часто — недокладність малюнків, що не могли бути виконаними ліпше в такім глухім куті. Але і за подане треба подякувати авторови. Дуже добре-б він зробив, як би на далі, відкинувши широкі гіпотези, зайняв ся збиранням і студійованням сибірського археологічного матеріяла, притягаючи для порівняння передовсім ближше звязаний з ним терен — Росию й Угорщину.

З виданих досі перший том починаєть ся загальними і дуже мало інтересними гадками про арийську правітчину, про Словян в Європі (куди зачислено Епетів італійських і Венетів бретанських, Гетів і Даків, Скитів і Сарматів) — с. 1—87; далі автор переходить до будови фортифікацій і взагалі східноєвропейської архітектури; висновки його й тут часом занадто не методичні, але гадка його про сліди в східноєвропейських краях архітектури старшої від татарських і навіть арабських часів варті уваги і вяснення. Дві останні глави, присвячені Пермї і камській Болгарії (с. 185—350), дають інтересні уваги і зводи матеріялів по історії матеріяльної культури сих колись важних з куль-

турно-історичного погляду країв. До тому додані взірці тієї приуральської архітектури. Другий том розпочинає ся просторим (с. 1—112) історично-географічним оглядом Туркестана і полудневої Сибіри; автор застановляє ся головно над питаннями про можливість залюднення і про сліди давньої колонізації в поодиноких країнах; зібрані ним факти інтересні; деякі комбінації історичні і історично-етнографічні міг би автор собі дарувати. Після сього автор переходить до слідів матеріальної культури сих країв; в виданім ним I випуску оглянено виробы з каменя, кости і глини, по пляну його (в передмові до I тому) має наступити опис сибірської бронзи і залізних виробів і „сибірських писем“. Про сю — чисто археологічну частину роботи — сказав вже я вище.

М. Грушевський.

Ө. Г. Мищенко — Етнографія Росії у Геродота (Журналъ Министерства Народ. Просвѣщенія, 1896, V с. 68—89).

— Извѣстія Геродота о вѣв-скиескихъ земляхъ Росії (ibid. 1896, XII с. 103—124).

Наш земляк, професор казанського університета Федір Мищенко здавна вже спеціалізовав ся на Геродоті, переклав його в цілости по російськи і дав кілька студій про Геродотову Скитію. В минулім році з'явилося аж дві статі його в сій справі — два відчити, один читаний на загальних зборах казанського етнографічного товариства, другий — на археологічнім конгресі в Рязі. По часті характер відчитів для ширшого круга був, мабуть, причиною, що обидві статі не запускають ся в деталі, обертають ся більш в крузі загальних висказів і навіть потроху самі себе повторяють.

В першій відчиті автор починає з загальних уваг про Геродота й його писальницьку манєру, далі коротко характеризують ся відомости Геродота про Скитію, і автор переходить до національності Скитів. Тут він повторяє свій погляд, висловлений в давніших студіях (К. Старина, 1884), що під іменем Скитів злучені монгольські кочові орди і осіла арийська людність, і коротко переказує свою давнішу аргументацію, подаючи при тім кілька уваг про висловлені з того часу погляди в науці; археологічний матеріал він не вважає можливим ужити до ілюстрації відомостей Геродота, бо ні одної могили з розкопаних досі не можна „бодай з якоюсь правдоподібністю“ зачислити до Геродотових Скитів.

Друга статя починає ся теж загальними увагами про відомости Геродота про Скитію і їх позитивні і негати́вні сторони; далі автор збіває здогад, що Укек на Волзі, низше Саратова — то Геродотів Гелон, і по тому переходить не-скитські народи Геродота, вияснюючи їх